
Varstvo in prenova kulturne dediščine kot sestavina dolgoročnega plana Mestne občine Ljubljana (Urbani izziv, letnik 12, št. 1: Prenova — grajeno okolje)

Author(s): Breda MIHELICH

Source: *Urbani Izziv*, junij 2001, Vol. 12, No. 2, Prenova mesta — odprti prostor / Urban rehabilitation - open spaces (junij 2001), pp. 87-90

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180375>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <https://about.jstor.org/terms>

This content is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

JSTOR

Breda MIHELIC

Varstvo in prenova kulturne dediščine kot sestavina dolgoročnega plana Mestne občine Ljubljana

(Urbani izziv, letnik 12, št. 1: Prenova – grajeno okolje)

1. Uvod

V zasnovi prostorskega plana Ljubljane je varstvo kulturne dediščine obravnavano zelo obrobno in nima niti samostojnega poglavja. Na karto *Območja poudarjenega varstva*, ki obravnava tudi varovane vodne vire, kmetijska zemljišča, varovane gozdove, krajinske parke itd. so vrisana samo srednjeveško mestno jedro Ljubljane in nekdanja srednjeveška predmestja, skratka samo tista območja mestnega središča Ljubljane, ki so bila zavarovana z odloki že leta 1986 oziroma 1990 kot urbanistični spomeniki. Tak obseg varstva je nedvomno preskromen, še posebno v času, ko se na vseh ravneh vedno bolj poudarja pomen celostnega varstva dediščine, ki zajema ne le najkakovostnejše spomenike, ampak ohranjanje vsega, kar je vredno, tudi tisto dediščino, ki formalno ni zaščiten, a ima kljub temu posebno kulturno-zgodovinsko, ambientalno ali urbanistično vrednost oziroma ima svoje naselbinske, krajinske ali arhitekturne odlike.

2. Pojem varstva stavbne dediščine

Razširitev pojma varstva je jasno opredelila že *Konvencija o varstvu stavbne dediščine Evrope*, ki je bila sprejeta leta 1985 v Graniadi¹ in jo je leta 1993 podpisala tudi

Slovenija. Konvencija priporoča koncept celostnega varstva, ki temelji na naslednjih načelih:

- varstvo dediščine je treba vključiti med cilje prostorskega planiranja od priprave razvojnih načrtov do izdajanja dovoljenj za posege;
- varstvo zahteva sodelovanje na vseh ravneh, torej med urbaniisti, investitorji in konzervatorji, ter vključevanje in obveščanje javnosti;
- +varstvo dediščine ne vključuje le posameznih spomenikov, ampak celotno človekovo okolje.
- varstvo vključuje ne samo najpomembnejše spomenike, ampak tudi tiste skromnejše stavbe, ki same po sebi nimajo lastnosti spomenika, zato pa imajo izreden pomen v kontekstu celote mesta ali vasi in kakovostno oblikujejo njihov karakter,
- varstvo in prenovu objektov kulturne dediščine je treba izvajati v prostoru tako, da jim zagotovimo ustrezno uporabo v skladu s sodobnimi potrebami in načinom življenja.

Ta koncept je bil upoštevan že v *Odloku o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije*² iz leta 1999. Pravi, da je treba pri načrtovanju posegov v prostor poleg zasnove varstva kulturne dediščine iz zbirnega registra kulturne dediščine upoštevati tudi druge kakovostne grajene strukture oziroma us-

tvarjene prostorske prvine, ki nimajo formalnega značaja dediščine, ter varovati in ohranяти značilno naselbinsko, krajinsko in arhitekturno tipologijo in morfologijo itd.

Tudi *Strategija trajnostnega razvoja Mestne občine Ljubljana*³ navaja med ključnimi cilji trajnostnega razvoja ohranjanje in povečanje identitete mesta. To pomeni spoštovanje značilnosti mesta ne samo v zgodovinskem jedru, ampak tudi v okolici, in omejevanje ukrepov, ki premalo upoštevajo pomen zgodovine in naravnega okolja.

Glede na vse to, se mi zdi pomembno in potrebno predstaviti tudi koncept varstva kulturne dediščine, ki je bil izdelan za potrebe dolgoročnega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana, še posebno zato, ker v Zasnovo plana, ki je bila predstavljena javnosti, še ni bil vključen in tudi ne zadosti jasno predstavljen in z njo usklajen.

Koncept predvideva varstvo dediščine na več ravneh:

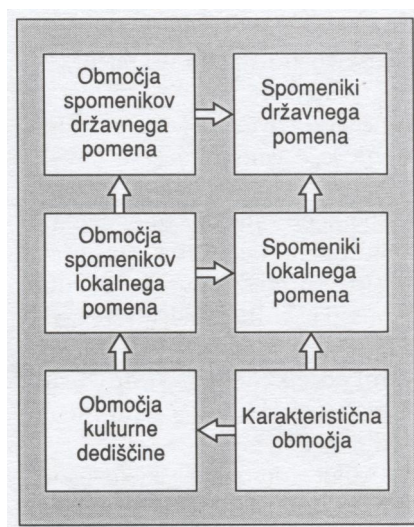
1. Spomeniki državnega pomena, spomeniki lokalnega pomena in kulturna dediščina vpisana v ZRD, so zavarovani po Zakonu o varstvu kulturne dediščine, način varovanja in varstveni režimi so opredeljeni v Strokovnih podlagah o varstvu kulturne dediščine.⁴
2. Druga območja kakovostnih grajenih struktur (imenovali

smo jih karakteristična mestna območja) varuje plan, splošni principi in obseg varstva so opredeljeni v strokovnih podlagah za prostorski plan Ljubljane⁵, podrobne usmeritve za posege v prostor pa bodo izdelane kot strokovne podlage pri pripravi izvedbenih aktov.

Glede na to, da se ravni v sedanji fazi izdelave zasnove pogosto prekrivata, ju bo treba za pripravo končne karte varstvenih območij še usklajevati. V sedanji fazi namreč še ni jasno opredeljena strategija varstva dediščine v planu, zato je prekrivanje varstvenih območij v strokovnih podlagah za varstvo dediščine in karakterističnih območij nekakšna varovalka, ki bo preprečila nekontrolirane posege v prostor v vmesnem obdobju.

Po stanju september 2001 je bilo v zbirni register dediščine vpisanih 90 varstvenih območij, v planu pa identificiranih 15 tipov karakterističnih območij.

Evidence enot kulturne dediščine se sproti dopolnjujejo z novimi dognanji na terenu in raziskavami v arhivih, kar pomeni, da se bo njihovo število nenehno spreminjalo, prav tako tudi varstveni status posameznih enot, in da bodo posamezne enote kulturne dediščine prehajale iz ene varstvene kategorije v drugo.

V nadaljevanju se mi zdi potrebno na kratko pojasniti, kako je zamišljen koncept varstva na obeh zgoraj omenjenih ravneh.

3. Zasnova varstva formalno zaščitene kulturne dediščine

Kulturna dediščina je po obsegu razdeljena na območja, znotraj katerih se lahko odlikujejo pomembne stavbne celote ali pomembnejši manjši urbanistični ambient, in na objekte.

Skupini se med seboj prekrivata. Objekti kulturne dediščine so lahko del stavbnih celot, urbanističnih ambientov ali območij kulturne dediščine.

Območja kulturne dediščine (varstvena območja) so evidentirana in vpisana v register zaradi posebnega kulturnega, zgodovinskega, arheološkega, umetniškega, etnološkega ali tehniškega pomena. Zanje je značilno, da je celota pomembnejša od delov oziroma da je kakovost območja kot celote večja od kakovosti posameznega objekta. Razlog za vpis območja v ZRD je torej zavarovanje karakterja ali videza (zunanosti) celote, namen vpisa pa je, da je treba v teh varstvenih območjih izvajati splošen nadzor nad posegi v prostor, preprečevati degradacijo in spodbujati prenovo. Kriteriji za določitev območij kulturne dediščine so torej topološki, morfološki in arhitekturni.

Objekti kulturne dediščine so stavbe ali drugi nepremični objekti, ki se odlikujejo po izjemni zgodovinski ali umetniški vrednosti. Raven obdelave je za potrebe prostorskega plana sicer preveč podroben, vendar je po Zakonu o varstvu kulturne dediščine obvezna sestavina strokovnih podlag. Po njem mora biti tudi vsak posamezen objekt, ki je evidentiran kot kulturna dediščina, vpisan v zbirni register dediščine.

4. Kategorije kulturne dediščine in varstveni režimi

Enote kulturne dediščine so po Zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVKD) razdeljene v tri vrednostne kategorije, kulturna dediščina, kulturni spomeniki lokalnega pomena (lokalni spomeniki) in kulturni spomeniki nacionalnega pomena (državni spomeniki). Vsako od njih varuje **splošni varstveni režim**, ki določa splošne pogoje za posege v njihovo substanco. Najstrožji režim varuje spomenike državnega pomena, najšibkejši pa dediščino.

Enote kulturne dediščine so po zakonu razdeljene v varstvene skupine: arheološka dediščina, naselbinska dediščina, kulturna krajina, etnološka dediščina, zgodovinska, tehniška dediščina. Poleg splošnih režimov jih varujejo se **posebni varstveni režimi**, ki se nanašajo na njihove specifične lastnosti in podrobneje opredeljujejo merila in pogoje za posege vanje (npr. režimi za posege v stavbno, naselbinsko, arheološko idr. dediščino).

Posamezne enote kulturne dediščine varujejo še **podrobni varstveni režimi**, ki niso predmet strokovnih podlag, ampak podrobnejših izvedbenih prostorskih dokumentov in odlokov o razglasitvi. Nanašajo se na vsak konkreten primer posebej in morajo upoštevati bistvene in specifične lastnosti posamezne enote kulturne dediščine.

Kulturna dediščina je torej varovana hierarhično na več ravneh. Posamezni objekt je lahko zavarovan kot del širšega območja, v sklopu krajinske ali naselbinske dediščine, in samostojno kot objekt v svojem vplivnem območju.

Glede na to, da prostorski plan obravnava posege v prostor na ravni območja, se mi zdi pomembno v

tem prispevku podrobneje predstaviti tisti del strokovnih podlag, ki se nanašajo nanje.

5. Območja kulturne dediščine

Območja kulturne dediščine so po Zakonu o varstvu kulturne dediščine razdeljena vsebinsko v različne varstvene skupine: arheološka območja, območja naselbinske dediščine in območja kulturne krajine.

Arheološka dediščina so arheološka najdišča. Vsebinsko so to prazgodovinska, antična ali srednjeveška naselja s pripadajočimi stavbami, komunikacijskimi objekti ter grobišči planega ali gomilnega značaja. Obseg oziroma velikost območij arheološke dediščine je določen na osnovi že opravljenih arheoloških raziskav, razprostranjenosti naključnih najdb, oblikovanosti terena z mikrotopografskimi posebnostmi, geografskega položaja, historičnih virov, toponimov, ljudskih pripovedi ali že znanih tipoloških značilnosti naselitvene strukture v posameznih zgodovinskih, oziroma arheoloških obdobjih.

Posebni varstveni režim za arheološka območja predpisuje ohranitev in predstavitev in situ, predhodno zavarovalno izkopavanje ali preventivno izkopavanje, odvisno od značaja, pomena in kvalitete najdišča.

Območja naselbinske dediščine so kakovostno ohranjena mestna in vaška naselja oziroma deli naselij četrti ali manjše ambientalne celote, kot so ulice, trgi ali skupine hiše, ki so se razvijali postopoma skozi daljše zgodovinsko obdobje in imajo izjemno vrednost zaradi svojih urbanistično morfoloških vrednosti, kot so ulična mreža, parcelacija, zazidalni sistem, stavbni tip ali silhueta, ali pa zaradi zgodovinske pričevalnosti kot dokument določenega razvojnega obdobja. Naselbinska dediščina so materialna pričevanja razvoja posameznih

družbenih skupnosti ne glede na geografsko lego, zgodovinske okoliščine, tradicijo in število posameznih spomenikov. Območja naselbinske dediščine so sestavni del širšega območja in oblikujejo značaj kulturne krajine.

Naselbinska dediščina ima lahko značaj ali pa vsebuje elemente zgodovinske, etnološke ali tehniške dediščine. Sestavni del naselbinske dediščine so lahko tudi območja tako imenovane oblikovane naravne dediščine: to so parki, vrtovi in drevoredi oziroma območja, urejena in zasajena po enotnem konceptu s posebnimi vrstami dreves ali drugih rastlinskih vrst, večinoma povezana z arhitekturo, določenim spominskim obeležjem ali posebnim urbanističnim konceptom.

Poseben varstveni režim za naselbinska območja varuje na zunaj vidne elemente urbane oblike oziroma tiste sestavine, zaradi katerih je območje ovrednoteno kot kulturna dediščina oziroma razglašeno za kulturni spomenik:

- odnos do širšega zaledja kulturne krajine (pogledi, vedute) ali
- morfološki vzorec, ki ga sestavljajo:
 - ulična mreža ter razporeditev in kakovost odprtih javnih prostorov (trgov in parkov);
 - zunanji videz, koncepti in arhitekturne kakovosti pozidave odprtih prostorov;
 - parcelno tkivo (značilen ritem, velikost in oblike parcel, odnos do ulice ali trgov, razmerje med pozidanim in nepozidanim delom parcel ...);
 - zazidalni sistem (način zazidave parcel, odnos med javnim in zasebnim prostorom, odnos do ulice, odnos do sosednjih parcel, gostota zazidave, horizontalni in vertikalni gabariti ...);
 - stavbno tkivo (merilo, slogovne, konstrukcijske značilnosti arhitekture, gradivo, bogastvo okrasa ...)
 - vrtno-arhitekturni oziroma krajinskoarhitekturni koncept oziroma koncept celostne ureditve;

- odnos med zeleno in grajeno strukturo.

Varstveni režim varuje tudi tiste objekte, ki niso posebej ovrednoteni kot kulturna dediščina, ampak prispevajo k videzu celote. V teh območjih so možna rušenja in nadomestne gradnje samo pod posebnimi pogoji.

Varstveni režim varuje tudi nekatere zelene površine, ki nimajo lastnosti spomenika ali dediščine zaradi oblikovnih kakovosti ali zaradi kakovosti rastlinske substance, pač pa zaradi ohranjanja značilnih vedut, pogledov ali zavarovanja širše krajinske ali naselbinske zasnove (npr. nabrežja rek, okolica pomembnih spomenikov)

Območja kulturne krajine⁶ so območja tako imenovane integralne dediščine, v katerih se prepletajo elementi naravne in kulturne dediščine oziroma območja, kjer prevladuje nepozidan naravni prostor (npr. krajinski, regionalni ali narodni park), znotraj katerega se pojavljajo grajene strukture (ruralna naselja in deli urbanih naselij, zaselki, posamezne arhitekture, komunalni, infrastrukturni objekti ...), ki imajo značilnosti kulturne dediščine ali ne.

Varstveni režim varuje pomembne sestavine naravne in kulturne dediščine:

- krajinsko zgradbo (naravne prvine, kulturne sestavine, arheološke plasti, značilne tipološke krajinske prvine in krajinsko morfologijo);
- posebne prvine vidnega doživljanja in prepoznavnosti krajine;
- naravne procese, ki podpirajo značilnosti kulturne krajine;
- prostorsko organizacijo kulturne krajine v povezavi s stavbno in naselbinsko dediščino;
- mejna območja med kulturno krajino in okolico.

Varstveni režim omejuje posege v prostor, ki niso v skladu z značajem kulturne krajine, ter predpisuje stroge pogoje in omejitve za po-

sege v gradbene strukture, ki nimajo značaja kulturne dediščine, omejuje možnosti njihovega razvoja in širitve in dopušča le omejene posege, kot sta vzdrževanje in prenova v sedanjem obsegu in namembnosti.

6. Plansko varstvo grajene strukture – karakteristična območja

Druga raven zaščite kulturne dediščine je predvidena v planu. Ta varuje neformalno zaščiten, vendar kakovostno grajeno strukturo. V zasnovi smo takšna območja poimenovali karakteristična mestna območja. To so urbanistično in arhitektonsko homogena mestna območja, ki dajejo mestu njegovo identiteto in na zunaj v svoji fizični podobi razkrivajo tudi njegov zgodovinski razvoj, odlikujejo pa se zaradi:

- specifične ali homogene zazidalne strukture, v kateri so ohranjeni sledovi zgodovinskih urbanih struktur kot pomembni dokumenti določenega obdobja zgodovinskega razvoja ali določene urbanistične ideologije,
- kakovostnega zunanjega videza oziroma enotne urbanistične zasnove,
- urbanistično arhitektonskih kvalitet.

Nekatera karakteristična območja so identična z območji kulturne dediščine ali z razglašenimi urbanističnimi spomeniki.

Karakteristična območja v mestnem prostoru Ljubljane so bila identificirana na osnovi zgodovinskih in morfoloških kriterijev. Po zgodovinskih merilih so uvrščena v pet različnih zgodovinskih obdobj. V vsakem od njih so bili po dodatnih urbanistično morfoloških in arhitekturnih kriterijih (ki se nanašajo na značilnosti ulične mre-

že, parcelacijo, zazidalni sistem in arhitekture) identificirani različni tipi mestnih območij (skupaj 15), za katere so bile v strokovnih podlagah oblikovane splošne usmeritve glede varstva njihove fizične podo-be in posegov v prostor.

Slednje se nanašajo na pozidan in nepozidan prostor ulic, trgov in parkov, in sicer na zunaj vidne elemente urbane forme, kot so ulična mreža, parcelna struktura, zazidalni sistem, vedute, ureditev zunanjih mestnih prostorov (ulic, trgov in parkov) ter se tičejo rekonstrukcije oziroma gradnje novih objektov ter prenove gradbenega fonda.

Karakteristična območja so torej prednostna območja prenove, kar pomeni, da imajo varstvo in prenova stavbne in urbanistične strukture ter gradnja in ureditev nedokončanih ambientov prednost pred novogradnjami.

Vsa ta območja bo treba v nadaljnjih fazah priprave prostorske dokumentacije podrobneje urbanistično in arhitekturno raziskati in ovrednotiti ter zanje izdelati podrobne razvojne načrte z usmeritvami za prenovo in njihov nadaljnji razvoj.

7. Zaključek

V nadaljevanju dela na prostorskem planu bo treba obe ravni usklajevati in šele nato pripraviti končno karto zavarovanih območij. Pokazati bi morala, da sta varstvo dediščine in trajnostni razvoj komplementarna. Njuni skupni cilj naj bi bili celovito varstvo, ohranjanje in prenova kulturne dediščine ter upravljanje z njo tako, da bo prenova ekonomsko učinkovita in bo zagotavljala razvoj teh območij, prispevala k njihovi oživitvi in večji kakovosti življenja v njih.

Dr. Breda Mihelič, univ. dipl. um. zgod.,
Urbanistični inštitut RS
E-pošta: breda.mihelic@urbinstitut.si

Opombe:

- ¹ Konvencija o varstvu evropskega arhitekturnega bogastva, UL SFRJ, 14/91. Slovenija je postala članica konvencije z notifikacijo iz leta 1993.
- ² UL RS 1999/11, str.945–951.
- ³ *Trajnostni razvoj Mestne občine Ljubljana: Strategija*, izd. MOL, Oddelek za urbanizem in okolje, Ljubljana 2001.
- ⁴ *Zasnova varstva kulturne dediščine*, LRZVNKD, nos. dr. Breda Mihelič, Ljubljana 2001.
- ⁵ Mesto kot razpoznavna struktura, poglavje 6.3. Karakteristična območja: oblikovalska priporočila, UI RS, nos. doc.dr. Kaliopa Dimitrovska Andrews.
- ⁶ Potem ko sta se službi za varstvo naravne dediščine in kulturne dediščine ločili in ko je bil za vsako od obeh področij sprejet nov zakon, je krajinski park ostal le še varstvena skupina naravne dediščine. Posledica je bila, da so se s krajinskimi parki naenkrat lahko ukvarjali samo še »naravovarstveniki«, čeprav je krajinski park integralna dediščina, znotraj katere se prepletajo elementi kulturne in naravne dediščine. Prav zato smo namesto termina krajinski park v strokovnih zasnovah za varstvo kulturne dediščine uporabili termin kulturna krajina, ki prav tako označuje območja integralne dediščine, v katerih se naravna dediščina prepleta z elementi kulturne.